

Розділ III

Міжнародна економіка

УДК 339.97+339.5.018

А. О. Босак
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
і міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»*

О. Ю. Переста
*студентка четвертого курсу,
Національний університет «Львівська політехніка»*

Неокласичні теорії міжнародної економіки: проблеми методології та напрями розвитку

У статті досліджено методологію неокласичних теорій міжнародної економіки, а також проведено аналіз можливості та доцільності їх використання в сучасних умовах розвитку економічної системи.

Ключові слова: неокласичні теорії міжнародної торгівлі, парадокс В. Леонтьєва, метод затрати-випуск, структура економіки США, конкурентні переваги, теорія конкурентних переваг М. Портера.

А. О. Босак
*кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента
и международного предпринимательства,
Национальный университет «Львовская политехника»*

О. Ю. Переста
*студентка четвертого курса
Национальный университет «Львовская политехника»*

Неоклассические теории международной экономики: проблемы методологии и направления развития

В статье исследована методология неоклассических теорий международной экономики, а также проведен анализ возможности и целесообразности их использования в современных условиях развития экономической системы.

Ключевые слова: неоклассические теории международной торговли, парадокс В. Леонтьева, метод затраты-выпуск, структура экономики США, конкурентные преимущества, теория конкурентных преимуществ М. Портера.

A. Bosak

*Ph.D., Assistant Professor of Management
and International Business Department,
National University «Lviv Polytechnic»*

O. Peresta

*the 4th year student,
National University «Lviv Polytechnic»*

Neoclassical international economic theory: methodological problems and direction of development

The article investigates the methodology of neoclassical theories of international economics, as well as an analysis of the possibility and expediency of their use in today economic system.

Keywords: neoclassical theories of international trade, Leontief's paradox, cost-output method, the structure of the U.S. economy, competitive advantage, competitive advantage theory of M. Porter.

Постановка проблеми

Економіка як наука пройшла довгий період становлення та розвитку. Це спричинило виникнення значної кількості економічних теорій, які по-різному трактують певні процеси, що відбуваються у світовій економіці та окремих країнах. Важливим є виявлення та перевірка тих неокласичних теорій, застосування яких можливе в сучасних умовах.

Для дослідження сучасної світової економіки необхідно визначитися з чітким теоретичним інструментарієм міжнародної економічної теорії. Саме тому є важливим дослідження класичних, неокласичних і сучасних економічних теорій на предмет їх актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Чимало іноземних фахівців займалося дослідженням економіко-математичних методів В. Леонтьєва та намагалося їх перевірити на практиці. Серед них Роберт Болдуїн, який у 1971 р. підтвердив існування парадоксу В. Леонтьєва, аналізуючи економіку США 1962 року. Це дослідження також називають «третім тестом» економіки Сполучених Штатів, перші два з яких здійснив В. Леонтьєв. Також варто відзначити таких дослідників, як Едвард Лімер (Edward Leamer) та Елан Хелпмен (Elhan Helpman), які довгий час займалися аналізом економетричних методів Леонтьєва. Низка економістів спробувала перевірити, чи справджується «парадокс В. Леонтьєва» в інших країнах. Серед них Татемото (Tatemoto) та Уолл (Wahl), які підтвердили його у Японії та Канаді відповідно, а також Столпер (Stolper), Хонг (Hong) і Бхараві (Bharawaj), які заперечили його існування у Східній Німеччині, Південній Кореї та Індії відповідно. Названі фахівці намагалися відтворити методологію В. Леонтьєва, однак не враховували того, що динаміка структури економіки різних країн у різний час має великі розбіжності, крім того похибки національної статистики різних країн не дозволяють вийти на спільний базис розрахунку елементів економіко-математичних моделей, запропонованих останнім. Ґрунтовно були проаналізовані відомими економістами й наступні теорії міжнародної торгівлі, чільне місце серед яких займає теорія конкурентних переваг М. Портера [11-16].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Незважаючи на велику кількість досліджень методології В. Леонтьєва, жодне з них не стосувалося країн із перехідною економікою та, зокрема, України. Відносна новизна теорії конкурентних переваг М. Портера та її непарадоксальність дають широкі можливості для використання, однак при цьому важко оперувати чіткими економічними показниками, що характеризують структуру затрат факторів виробництва в різних національних економіках, зокрема в Україні.

Формулювання цілей статті

Щоб дослідити методологію неокласичних теорій міжнародної економіки, а також виявити їх значення для сучасної економіки, слід виконати такі завдання:

- дослідити сутність неокласичних теорій міжнародної економіки та виявити їх основні аспекти застосування в сучасних умовах;
- дослідити основні економіко-математичні методи, що використовуються в неокласичних теоріях на предмет їх актуальності;
- проаналізувати відмінності у структурі секторів економік розвинених країн у часовому розрізі;
- вибрати оптимальний спосіб економічних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження

На думку Нобелівського лауреата Пола Самуельсона, вивчення історії економіки є дуже важливим, оскільки вона є матеріалом для подальших досліджень кожного економіста. Доказом цього, на думку Самуельсона, є схожість кризи 2008 р. до Великої депресії 30-их років XX ст. [1].

Варто додати, що завданням економічної теорії є не тільки прогнозування кризових явищ, а й формування дієвих інструментів прогнозування економічного розвитку та стимулювання виходу економіки країни на шлях стійкого зростання. Одним із аспектів економічної діяльності є формування конкурентного зовнішнього сектору, який, з одного боку, віддзеркалює тенденції розвитку внутрішньої економіки, однак, з іншого – може містити цілком невластиві для внутрішніх секторів елементи та вектори розвитку. Неокласичні теорії міжнародної економіки не втратили свого значення й зараз, однак їх використання суттєво обмежується у зв'язку зі змінами структури світового господарства, геополітичними зрушеннями та впливом соціальних і політичних явищ на економіку.

Саме тому на сьогодні постає питання про актуальність неокласичних теорій та ідей, а також перевірку їх в умовах сучасного стану економіки. На першому етапі дослідження ми планували повторити розрахунки В. Леонтьєва для економіки США періодів 1970-1975 рр., 1980-1984 рр., 1996-1999 рр. і 2006-2010 рр., тобто здійснити перевірку парадоксу В. Леонтьєва в сучасних умовах з тим, щоб потім відтворити його концепцію на прикладі даних сучасної економіки України та її ключових торгових партнерів (у тому числі й США), однак у процесі реалізації вказаних намірів ми зіштовхнулися з певними методологічними проблемами:

1. Відсутність об'єктивної та детальної статистичної бази для проведення розрахунків. Загальновідомим фактом є те, що офіційні статистичні джерела певної країни неточні, тобто їх використання робить результати дослідження ймовірнісними. Згідно з останніми дослідженнями, частка «тіньової економіки» у світі продовжує зростати, на сьогодні вона становить понад 20 трлн доларів. Спеціалісти з компанії Visa Europe прогнозують, що у 2013 р. розмір тіньової

економіки лише в Європі становитиме понад 2,1 млрд євро, тобто 18,5 % сукупної економічної діяльності [2]. Згідно з даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі, частка тіньової економіки в Україні становить 40 % [3]. Отже, офіційні статистичні дані не можуть вважатися об'єктивними.

2. Варто врахувати те, що за останні 50 років структура економіки значно змінилася: з'явилася велика кількість нових галузей, а структура старих значно розширилася. Згідно з Міжнародною стандартною галузевою класифікацією ISIC Rev.4 виділяється понад 400 підгруп у структурі сучасної економіки. Тобто нинішній обсяг статистичних даних є в декілька разів більшим, ніж за часів В. Леонтєва. Також виникають труднощі у зв'язку з використанням різних методів розрахунків статистичних даних у різних країнах. Згідно з даними Статистичного відділу ООН нині у світі використовується 313 національних класифікацій економіки, тому проблеми з порівнюванням даних є очевидними [4].

3. Дослідження В. Леонтєва більшою мірою сфокусовано на виробництві, переробленні та видобутку сировини. Проте сьогодні частка послуг у структурі ВВП США становить понад 70 % [5]. Така ж ситуація спостерігається в усіх розвинених країнах світу. Якщо в період дослідження вченого (1940-1955 рр.) за різними класифікаціями виділялося декілька десятків галузей у сфері послуг, то на сьогодні їх на порядок більше. Оскільки послуги за своєю суттю є нематеріальними, їх облік є утрудненим.

4. Нині все більшого значення набувають такі фактори виробництва, як інформація та технологія. Однак модель В. Леонтєва передбачає лише врахування співвідношення витрат праці та капіталу. Саме вдаль поєднання певного значення використаної праці та капіталу і є ефективною технологією. Тому на сучасному етапі розвитку економіки використання двофакторних моделей у будь-якому разі є неефективним. Важливу роль відіграють нематеріальні активи, інтелектуальний капітал і ресурси, які майже неможливо оцінити у грошових вимірниках. Проте досвід сьогоднішніх провідних компаній показує, що серед факторів виробництва та задіяних ресурсів провідну роль відіграють саме нематеріальні активи, якими володіє підприємство. За різними підходами, до них можна віднести: людський капітал (досвід), права на інтелектуальну власність, становище на ринку, клієнтський і партнерський капітали, інноваційні та стратегічні активи тощо. Однак основною проблемою залишається оцінювання цих елементів інтелектуального капіталу, особливо враховуючи їх різноманітність.

5. Ще однією проблемою є зміна структури міжнародної торгівлі, а також вплив на неї різноманітних регулюючих органів, наприклад, СОТ, Конференції з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), Міжнародного торговельного центру та інших. Відбулися зміни в частці країн у світовому експорті та імпорті. Наприклад, частка Китаю за останні 60 років зросла з 1% до 20%, тобто на сьогодні кожен п'ятий товар експортується з цієї країни.

Важливим аспектом дослідження В. Леонтєва є розподіл економіки на певні галузі за різними методами. Лише в додатках до своєї книги [6] він навів вісім способів класифікації тогочасної економіки США, кожна з яких передбачала виділення певної кількості окремих галузей (максимальна кількість – 192 галузі, мінімальна – 13). Саме тому важливим є вибір певного способу розподілу галузей економіки.

Показником, що характеризує стан економіки країни та ступінь її розвитку,

є структура ВВП. Одним із методів виділення структури економіки є розподіл ВВП на первинний, вторинний і третинний сектори економіки. Згідно з гіпотезою трьох секторів до первинного сектору відносяться галузі, що займаються видобутком сировини, до вторинного – переробкою (виробництвом), а до третинного – послуги. Відповідно до методів, що використовуються групою Світового банку, до первинного сектору відносяться підрозділи 1-5 Міжнародної стандартної галузевої класифікації ISIC Rev. 3 [7], які включають сільське господарство, мисливство, лісове господарство та рибальство. До вторинного сектору – підрозділи 10–45, які включають видобуток корисних копалин, виробництво, електроенергію, газ та водопостачання, будівництво. До третинного сектору – підрозділи 50–99.

Використовуючи дані групи Світового банку та статистичних органів США, можна провести аналіз зміни структури ВВП найбільш економічно розвинених країн світу (США, Канади, Німеччини, Італії, Японії, Великої Британії, Франції), а також Китаю, який лише в кінці 1970-х рр. перейшов від закритої централізованої економічної системи до орієнтованої на ринок, а вже у 2010 р. став найбільшим світовим експортером (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка структури ВВП найбільш високорозвинених країн світу

Країна	Первинний сектор		Вторинний сектор		Третинний сектор	
	1960-ті рр. [8]	2012 р. [5]	1960-ті рр. [8]	2012 р. [5]	1960-ті рр. [8]	2012 р. [5]
США	1970 – 3,6%	1,1%	1970 – 35,2%	19,2%	1970 – 61,2%	79,7%
Канада	1965 – 6,5%	1,7%	1970 – 35,1%	28,5%	1970 – 60,2%	69,8%
Франція	1970 – 8,1%	2%	1970 – 35,1%	18,8%	1970 – 56,8%	79,2%
Італія	1970 – 8,8%	2%	1970 – 39,3%	24,2%	1970 – 52,0%	73,8%
Німеччина	1970 – 3,7%	1,6%	1970 – 48,1%	24,6%	1970 – 48,2%	73,8%
Японія	1970 – 5,1%	1,1%	1970 – 45,5%	26,3%	1970 – 51,3%	72,5%
Велика Британія	1970 – 2,9%	0,7%	1970 – 42,1%	21%	1970 – 55,0%	78,3%
Китай	1960 – 22,3%	10,1%	1960 – 44,9%	45,3%	1960 – 32,8%	44,6%

Джерело: складено автором

Варто відзначити, що наведені в таблиці дані свідчать про збільшення частки третинного сектору ВВП у всіх досліджуваних країнах. Також відбулося значне зменшення частки первинного сектору до 1-2 % у сукупній вартості в усіх країнах, за винятком Китаю. Економіка останнього також вирізняється великою часткою вторинного сектору в структурі ВВП, що пояснюється важливим значенням промисловості для здійснення експорту. У цілому варто погодитися з В. Леонтьєвим у тому, що «порівнюючи структуру будь-якої економічної системи на двох стадіях її історичного розвитку, достатньо віддалених одна від одної, можна легко побачити, що вони так само не схожі одна на одну, як метелик на лялечку» [6, с. 30].

Для порівняння: структура ВВП України у 2012 р.: первинний сектор – 10,2 %, вторинний – 31,6 %, третинний – 58,2 % [5]. Тобто нинішня вітчизняна економіка за своєю структурою більше схожа на економіки 1960-1970-х років.

Також варто детальніше розглянути методи, що використовувалися в дослідженнях В. Леонтьєва. Якщо економіку будь-якої країни розглядати з точки зору схеми затрати-випуск, то її можна представити як систему взаємопов'язаних галузей господарства або систему взаємозалежних видів економічної діяльності.

Цей взаємозв'язок складається фактично з більш або менш стійких потоків товарів і послуг, які прямо чи побічно зв'язують усі сектори економіки один з одним. Ці потоки можна виразити кількісно.

Для зручності будують таблиці, у яких цифри в кожному горизонтальному рядку показують, як річний випуск розподіляється між усіма іншими галузями господарської діяльності, домашніми господарствами й установами. Сукупний випуск галузі показується в кінці рядка.

Якщо проводити дослідження по стовпцях, то ті цифри показують структуру затрат у економіці; кожний стовпець показує кількість продукції всіх різноманітних галузей економіки, що споживається відповідним конкретним сектором. Усі цифри наведено в доларах США [5, с. 18-21].

Для виявлення структурних змін у межах статистичного аналізу затрат-випуску варто перерахувати його прості теоретичні положення в коротких кількісних вираженнях.

Нехай X_i означає річний рівень загального випуску галузі i ; x_{ik} – кількість продукції галузі i , що споживається щорічно галуззю k ; та y_i – кількість тієї ж продукції i , виділена для «зовнішнього використання», тобто для споживання не в галузях господарства m , що включені в цю систему. Загальний баланс затрат-випуску в усій національній економіці, що охоплює m окремих галузей, може бути виражений у вигляді m лінійних рівнянь:

$$y_i = X_i - \sum_{k=1}^m x_{ik}, \quad i=1, 2, \dots, m \quad (1)$$

Структура затрат-випуску в будь-якій конкретній галузі господарства характеризується набором «технічних коефіцієнтів» a_{ik} , кожен із яких вказує обсяг даного виду витрат, здійснених цією галуззю на одиницю виробленої продукції. Таким чином, товарні потоки, включені в рівняння балансу, підпорядковуються такому наборові структурних співвідношень:

$$x_{ik} = a_{ik} X_k, \quad i=1, 2, \dots, m; \quad k=1, 2, \dots, m \quad (2)$$

Підставляючи (2) в (1), отримуємо

$$X_i - \sum_{k=1}^m a_{ik} X_k = y_i, \quad i=1, 2, \dots, m \quad (3)$$

Ця система m лінійних рівнянь із m невідомими. Її можна розв'язати для всіх значень X_i і виразити через даний кінцевий попит $y_1, y_2, \dots, y_m$

$$X_i = \sum_{k=1}^m B_{ik} y_k, \quad i=1, 2, \dots, m \quad (4)$$

Це означає, що, підставляючи який-небудь заданий «зовнішній асортимент товарів» $y_1^0, y_2^0, \dots, y_m^0$ в праву частину кожного рівняння, можна виявити відповідний рівень продукції X_i товару i [6, с. 28-29].

Вищеописана загальна теоретична схема призначена для того, щоб включити в себе та використовувати в аналітичних цілях велику кількість детальних фактичних даних. Леонтьєв використовує метод затрати-випуск для порівняння структури американської економіки у 1919, 1929 та 1939 роках. Ці таблиці доповнювалися значеннями використаної робочої сили, тобто фактичної зайнятості в певній галузі, вираженої в людино-годинах на рік. Для перевірки теорії Хекшера-Оліна Леонтьєв використав таблицю затрати-випуск економіки США за 1947 рік.

У другій половині XX ст. з'явилося чимало теорій, які намагалися відповісти на базові макроекономічні та міжнародні питання. Варто згадати такі теорії міжнародної торгівлі:

- теорема Столпера-Самуельсона: міжнародна торгівля призводить до зростання доходів власників надлишкових факторів виробництва [10];

- теорія торгівлі в умовах монополістичної конкуренції Пола Кругмана: країни зі схожими економіками торгують одна з одною майже ідентичними товарами. Причинами цього є те, що: 1) в кожній країні є попит на товари з усього світу (бажання збільшити асортимент товарів); 2) кожна фірма прагне продавати свій товар по всьому світу (для забезпечення ефекту масштабу через значні обсяги продажу); 3) кожна фірма виробляє свій товар тільки в одній країні для його здешевлення [10];

- національний «ромб» Майкла Портера. Він проводив свої дослідження в чотирьох конкурентних галузях: виробництво друкарських машинок у Німеччині, виробництво медичної контрольно-діагностичної апаратури в США, виробництво кераміки в Італії, індустрія робототехніки в Японії [9].

На думку М. Портера, країна досягає міжнародного успіху в тій чи іншій галузі завдяки чотирьом властивостям, що формують середовище, у якому конкурують місцеві фірми. Однак це середовище може як сприяти створенню конкурентних переваг, так і перешкоджати йому. Ось ці чотири властивості:

1. Факторні умови, тобто конкретні фактори, потрібні для успішної конкуренції в даній галузі.

2. Умови попиту, тобто який попит на внутрішньому ринку на продукцію чи послуги, що пропонуються даною галуззю.

3. Пов'язані галузі, тобто наявність чи відсутність у країні споріднених чи підтримуючих галузей, конкурентоспроможних на міжнародному ринку.

4. Стратегія фірми, її структура та компоненти, тобто умови в країні, що визначають, як створюються фірми і яким є характер конкуренції на внутрішньому ринку [9, с. 92-94].

Тобто країни мають найбільший успіх у тих галузях чи сегментах, де національний «ромб» (попередні чотири детермінанти конкурентної переваги як система) має найбільш сприятливий характер. Варто звернути увагу, що сутність цього «ромба» сприяє створенню кластерів національних конкурентоспроможних економік. Причини виникнення кластерів є тісно пов'язаними з чинниками національних переваг, оскільки одна конкурентоспроможна галузь сприяє створенню іншої. Така галузь часто буває найбільш вимогливим покупцем товарів і послуг, від яких вона залежить. Також наявність цілого кластера галузей прискорює процес створення сприятливих факторів там, де є група внутрішніх конкурентів. Кластер у цілому сприяє крупним капіталовкладенням і спеціалізації. У процесі його розвитку економічні ресурси притікають до нього з ізольованих галузей, які не можуть використовувати їх так продуктивно [9, с. 170-173].

Таким чином, національна конкурентоспроможність багато в чому залежить від рівня розвитку кластерів окремих галузей. Цей факт має велике значення для державної політики та стратегії компаній.

Висновки

Парадокс В. Леонтьєва і теорія конкурентних переваг М. Портера визначають часовий відрізок у півстоліття, для якого притаманні принципові зрушення у концепції міжнародної економіки. У 1958 р. В. Леонтьєв написав: «За останні 20 років інструментарій економічної теорії досяг високого ступеня внутрішньої досконалості та продовжує бурхливо розвиватися. І якщо розвиток економічної науки, як науки емпіричної, все ж доволі сповільнений і невизначений, то причиною цього є переважно відсутність стійкого зв'язку між самою теорією та фактами дійсності» [6, с. 14].

Минуло ще 55 років, і визначального значення, крім класичних праці та капіталу, набула технологія; структура попиту зсунулася в бік послуг і нематеріальних активів, чільне місце в економічній теорії зайняв інтелектуальний капітал. Загальна концепція В. Леонтьєва придатна для використання в сучасних економічних умовах, однак повинна бути розширена до n -мірної моделі, яка враховуватиме розвинуті та специфічні фактори виробництва. Концепція кластерів М. Портера може бути розвинута шляхом імплементації n -мірної моделі на базі досліджень В. Леонтьєва. Розрахунок коефіцієнтів цієї моделі в подальшому плануємо здійснити для окремих галузей економіки України, насамперед тих, як і є конкурентоспроможними на світовому ринку або мають відповідний потенціал для свого розвитку.

Література

1. An Interview With Paul Samuelson, Part Two [Електронний ресурс] / Conor Clarke // The Atlantic – June 18, 2009. – Режим доступу : <http://www.theatlantic.com/politics/archive/2009/06/an-interview-with-paul-samuelson-part-two/19627/>
2. The shadow economy in Europe, 2013 [Електронний ресурс] / A. T. Kearney, Visa Europe – Режим доступу : https://www.google.com.ua/shadow_economy_in_europe_2013
3. Уровень теневой экономики в Украине составляет около 40 % [Електронний ресурс] // Коммерсантъ.ua – 28 травня 2013 р. – Режим доступу : <http://www.kommersant.ua/news/2199248/rubric/3>
4. National Classifications [Електронний ресурс] / United Nations Statistics Division. – Режим доступу : <http://unstats.un.org/unsd/cr/tryreg/>
5. The world factbook [Електронний ресурс] / Central Intelligence Agency. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
6. Леонтьев В. Исследования структуры американской экономики / В. Леонтьев; пер. с англ. – М. : Государственное статистическое издательство, 1958 г. – 638 с.
7. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, Rev.3 [Електронний ресурс] / United Nations Statistics Division. – Режим доступу : <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=2>
8. Indicators of Economic Policy & External Debt [Електронний ресурс] / The world bank. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>
9. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
10. Босак А. О. Криза розвитку економічних теорій : міжнародний аспект / А.О. Босак, О. Ю. Переста // М-ли міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми в економіці та шляхи їх вирішення». – Одеса, 2012.
11. Bharawaj, R., «Factor Proportions and the Structure of India-U.S. Trade», Indian Economic Journal, October, 1962.
12. Casas, François and E. Kwan Choi, «Trade Imbalance and the Leontief Paradox», Manchester School 52 (1984).
13. Casas, François and E. Kwan Choi, «The Leontief Paradox: Continued or Resolved?» Journal of Political Economy 93 (1985).
14. Wahl, D. F., «Capital and Labor Requirements for Canada's Foreign Trade», Canadian Journal of Economics and Political Science, August, 1961.
15. Stolper, Wolfgang F. and Karl Roskamp, «Input-Output Table for East Germany, with Applications to Foreign Trade». Bulletin of the Oxford Institute of Statistics, November, 1961.
16. Trefler, Daniel, «International Factor Price Differences: Leontief Was Right!», Journal of Political Economy 101 (1993), 961-87.